

Fylkesmannen i
Telemark

Spørreundersøkelse om framtida for jordbærproduksjonen i Telemark Høst 2012

Oppsummering av undersøkelsen
Tekst: Francisco J. Granados-Pérez
Revisjon: Bob Gottschal

Fylkesmannens landbruksavdeling

Innhold

Innledning

Mål for rapporten og målgruppe

Bakgrunn

Problemstillingen

Metode og Resultater

Undersøkelsen

Resultat

Drøfting av resultater

Konklusjon

Forslag til tiltak

Bildegalleri – forslag til tiltak

Vedlegg 1 – Spørreskjema

Vedlegg 2 – Brev til produsentene

Vedlegg 3 – Bruun (2012) Vil norske jordbær forsvinne i drømmeland?

Vedlegg 4 – Dekningsbidrag i jordbærproduksjon

4.1 – Kalkyler jordbær 2009 av Stanislav Strbac, NLR-Østafjells

4.2 – Kalkyler jordbær 2011 av Henrik Tellevik, NLR-Hordaland

4.3 – Kalkyler Jordbær fra Bær.lr. 2012.

Innledning

”Utvikling av jordbærproduksjonen i Telemark” var et prosjekt Fylkesmannens landbruksavdelingen støttet med bydeutviklingsmidler i 2007 og 2008¹. Prosjektet i regi av Forsøksringen Telemark rettet fokus både på nyrekruttering av jordbærprodusenter og på økt produksjon av kvalitetsbær hos etablerte produsenter. To nye dyrkere startet opp i prosjektperioden og i følge prosjektrapporten ble det registrert økning på arealet på ca. 20 daa, til en total på 430 daa (Strbac, 2008). Totalt jordbærareal i fylket lå stabilt på tidspunktet prosjektet ble gjennomført på 350 daa, og da prosjektet var ferdig fortsatt nedgangen i både antall produsenter og areal (Bruun, 2012)².

Prosjektet (2007-08) satt ikke fokus på utfordringer for jordbærnæringen. I prosjektet ble det heller ikke kartlagt på en tydelig måte aktuelle tiltak som kunne hjelpe for å snu den negative utviklingstrenden. Marita Bruun (2012) uthever noen av utfordringer næringen har hatt de siste årene (tabell 1):

Tabell 1 – Utfordringer jordbærnæringen i følge M. Bruun (2012)

- Forventning og krav til god kvalitet og store bær fører til hyppig fornyelse av jordbærfeltene, noe som er arbeidskrevende og kostbart.
- Inn høsting skjer nå nesten utelukkende med utenlandsk arbeidskraft. Dette krever ordna forhold til innkvartering og investeringer rundt dette.
- Omsetning skjer i stor grad direkte til butikk eller til oppkjøpere og i liten grad direkte til forbrukere. Dette krever større produksjonsvolum og god logistikk.
- Dårlig vær med mye nedbør har ført til store kvalitetsforringelser de siste årene og dårlig inntjening for produsentene. Særlig de små produsentene er sårbare for tap.
- Det er så få produsenter igjen mange steder at en mister produsent- og fagmiljø. Dette forsterker utfordringene med nyrekruttering.

Vi kan være enig i at smaken i lokal dyrket jordbær er unik og kan gi en spesiell opplevelse. Forbrukerne foretrekker og etterspør lokalproduserte jordbær i sesongen. Alt tyder på at det ikke er markedet som er utfordring når det gjelder jordbær, men at det trenges en større koordinering og profesjonalisering av produksjonen og jordbærnæringen. Det åpnes da for følgende spørsmål: *Vil bonden i Grenland gå aktivt inn i denne problemstillingen, ta utfordringen på alvor og være med å utvikle lokal produksjon av jordbær i Telemark?*

Denne oppsummeringen tar utgangspunkt i problemstillingen jordbærproduksjon i Telemark står foran. Fylkesmannens landbruksavdeling ønsker med dette å kartlegge muligheter og flaskehalser i jordbærproduksjon i fylket, slik at videre arbeid om et løft i produksjonen kan vurderes og iverksettes. Som en del av innledning presenteres bakgrunn og problemstillingen for denne oppgaven. Videre presenteres metode som ble brukt i undersøkelse og resultatene presenterer noen av de viktigste faktorer for

¹ Strbac, S.(2008). *Utvikling av jordbærproduksjonen i Telemark*. Rapport til prosjektet i regi av Forsøksringen Telemark med støtte fra Fylkesmannen i Telemark.

² Bruun, Marita (2012). *Vil norske jordbær forsvinne i drømmeland?* Fylkesmannen i Telemark. Artikkel på <http://fylkesmannen.no> publisert 20.07.2012.

nedgangen i produksjonen i fylket. Resultatene drøftes og som en del av konklusjonen foreslås noen tiltak som kan hjelpe til å snu trenden. Dette kapitlet utvides med et minibildegalleri som illustrerer noen av tiltaksforslagene. Spørreskjema som ble brukt til denne undersøkelse, brev til produsenter og dekningsbidrag i produksjonen ligger som vedlegg.

Mål for rapporten og målgruppe

”For å kunne løse et problem, må vi først prøve å identifisere problemet”³. Mål for rapporten er å gjøre målgruppe bevisst på dagens utfordringer i jordbærproduksjonen. Fylkesmannen landbruksavdelingen ønsker å jobbe ut i fra hva jordbær dyrkere erfarer i produksjonen. Bevisstgjøring om flaskehalsene og mulighetene er en del av mobiliseringsprosessen (første fase) for å prøve å snu den negative utviklingstrenden jordbærproduksjonen i fylket er i.

Målgruppe og hensyn for rapporten:

I første omgang vil denne rapporten blir brukt av Fylkesmannens landbruksavdelingen for å planlegge strategier og videre arbeid i forbindelse med et løft for jordbærproduksjonen i fylket.

Rapporten gir oversikt om dagens utfordringer sett fra produsentenes ståsted. Formidling av resultatene fra undersøkelsen til både deltakerne og andre produsenter vil være nødvendig for å danne en plattform for videre motivasjon og utviklingsarbeid.

Andre private og offentlige næringsaktører kan ha nytte av rapporten som grunnleggende dokumentasjon for å kunne involvere seg i utvikling av jordbærproduksjonen i fylket.

Bakgrunn

Hver nordmann spiser i gjennomsnitt 4 kg jordbær i løpet av året, men norsk jordbærproduksjon blir mindre og mindre både i volum og i antall dyrkere. På landsbasis (og i Telemark) regnes med at 2 av 3 jordbær dyrkere har gitt seg siden år 2000. Utviklingen er dramatisk og konsekvensen er at det importeres mer bær hele året, til og med importeres det utenlandske jordbær i sommersesongen, fordi norske bær ikke dekker etterspørselen⁴. Mellom 2005 og 2011 har import blitt dobbelt⁵. I 2011 ble det importert ca. 7 510 tonn, noe som var en økning på ca. 30 prosent fra 2010⁶ og i 2012 ble det importert 8 356 tonn jordbær, i følge Grønt Produsent Samarbeidsråd⁷.

Grafen i figuren 1 fra Statens landbruksforvaltning⁸ viser all jordbærimport til konsum, samt norsk vare omsatt via norske engrosledd mellom 2005 og 2011. I 2000 hadde Telemark total 513 daa med dyrket jordbær fordelt mellom 48 produsenter. I 2011 var 16 produsenter med et samlet

³ ordtak

⁴ Sørensen, G. og Hoel, E. (2011). *Verdens beste røde får konkurranse*. Statens landbruksforvaltning (SLF). Artikkel publisert på <https://www.slf.dep.no> den 28.06.2011.

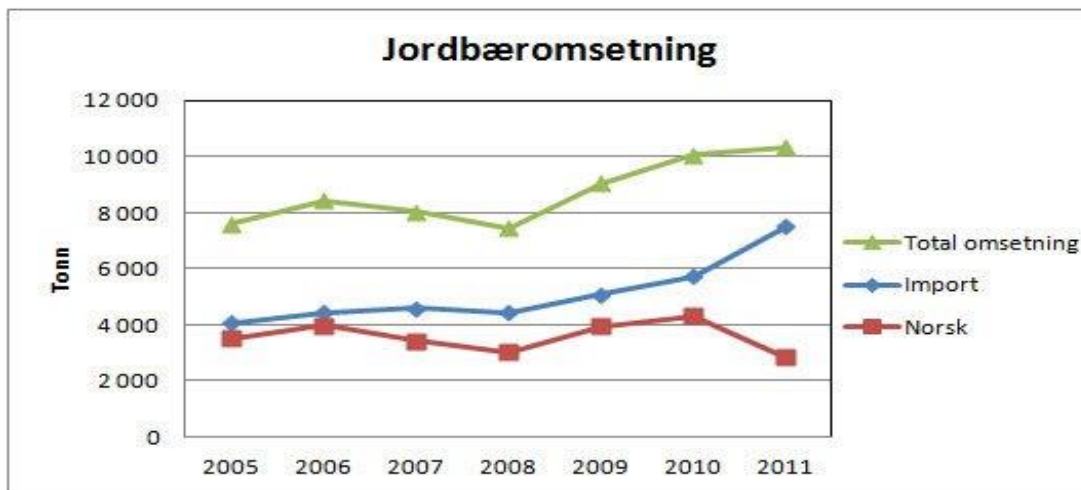
⁵ Aase B.B. (2012). Importen av jordbær er nær dobla sidan 2005. *Nationen.no*. Publisert: 11.06.2012.

⁶ Hanstad, I. (2012). Importen av jordbær øker kraftig. *Næringsliv-E24*. Publisert 10.06.2012.

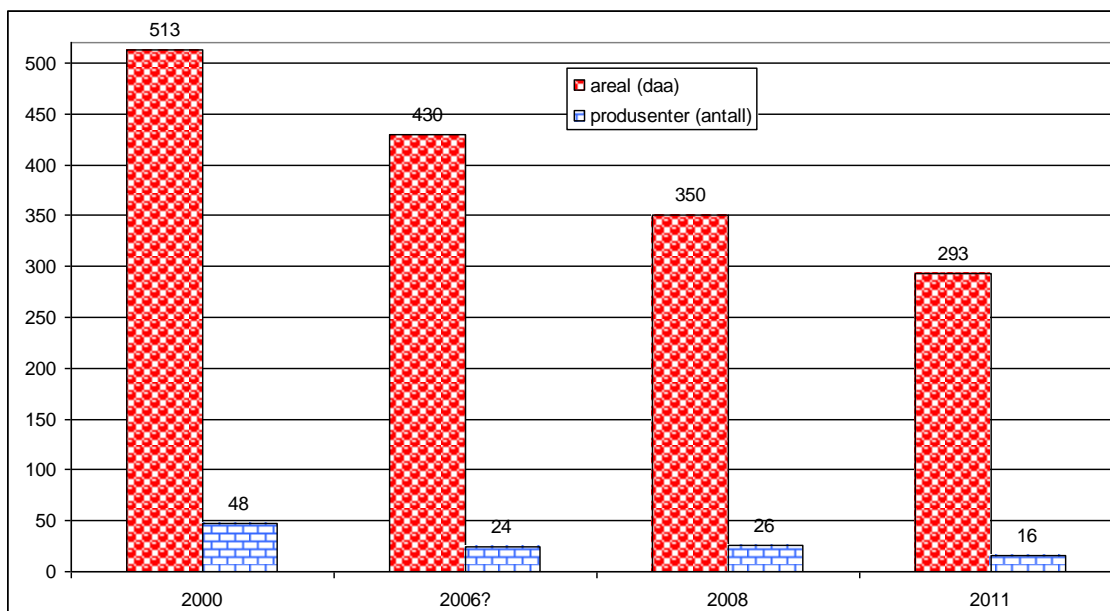
⁷ <http://www.grontprodusentene.no/wp-content/uploads/2012/10/Jordb%C3%A6r-2012m%C3%A5nedsvi-pr-1.-oktober-import-fordelt-p%C3%A5-land.pdf>

⁸ <https://www.slf.dep.no/no/produksjon-og-marked/frukt-og-gront/marked-og-pris/Snart+jordb%C3%A6r+til+alle.18636.cms>

areal på 293 daa (Bruun, 2012). Figur 2 viser nedgangen og trenden i areal og i antall produsenter fra 2000 til 2011.

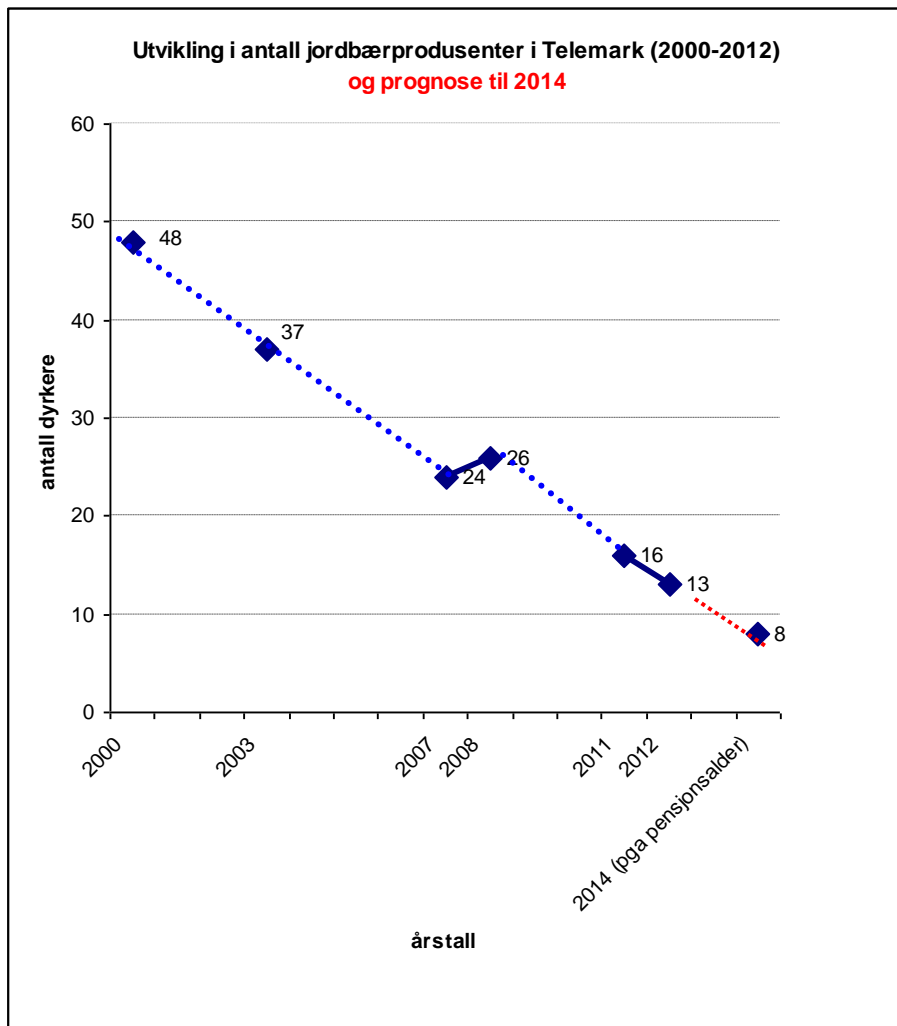

Figur 1 - Grafen over viser jordbæromsetning i Norge 2005.2011. I tillegg kommer direktesalg av norske jordbær fra produsenter. Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Figur 2 - utvikling i jordbærproduksjon (areal og antall dyrkere) i Telemark (200-2011). Når det gjelder tallene for 2006? og 2008 viser det seg å variere mellom kildene. Disse tallene kan være unøyaktige, men allikevel gir de et total inntrykk angående utviklingen i jordbærproduksjonen i Telemark.

I Telemark har det vært mange produsenter med relativ små arealenheter som har gitt seg på grunn av bl.a. høye kostnader og liten lønnsomhet. Dette kan relateres til endringer i produksjonsmetode, innhøsting og omsetning som har gjort det vanskelig og dyrt å drive relativ små produksjonsarealer (Bruun, 2012). Figur 3 nedenfor viser den dramatiske utvikling i antall produsenter mellom 2000 og 2012; figuren viser også en anset utvikling innen 2014 forutsatt samme betingelse som fram til nå.

Figur 3 - Utvikling av antall jordbærprodusenter i Telemark (2000-2012). Positiv økning i 2008 betydde arealøkning på ca. 20 daa. Graffiken prognoserer utviklingen mot 2014 med dagens forutsetninger og hvis ingen rekruttering skjer.

Problemstillingen

En dramatisk nedgang i både antall produsenter og areal (dermed også i jordbærvolum) gjør at jordbærproduksjonen ikke dekker etterspørselen. Både lokal- og nasjonalproduserte jordbær taper markedsandeler til import i butikkmarkedet (Sørensen og Hoel, 2011). *Har næringen i stand til å utnytte potensialet for større innenlands og lokal jordbærproduksjon?*

Forbrukerne krever at norske jordbær skal være friske, modne og uten flekker; i tillegg skal de ha en god rødfarge og være søte og smakfulle (Sørensen og Hoel, 2011). Utvikling av sorter i Europa gir bær med lengre holdbarhet enn norske, samtidig som fokus på smak har blitt prioritert i en større grad en tidligere hos utenlandske sortsutviklere (Sørensen og Hoel, 2011). Forsknings- og veiledningsapparatet har en viktig rolle med å bidra til å modernisere og utvikle framtidig jordbærproduksjon (Bruun, 2012). *”Er det mulig å snu trenden og ta tilbake det norske jordbærmarkedet?”* var spørsmålet Bruun stilte i sin artikkel og som denne oppgave prøver å gi svar på.

Metode og resultater

Undersøkelsen

Å gjennomføre denne undersøkelsen er grunnleggende for å kunne danne seg et bilde om utfordringer i dagens situasjon. Undersøkelsen prøver å kartlegge noen av flaskehalsene som gjør at jordbærproduksjon i Telemark utvikler seg i negativ retning. Undersøkelsen gjennomføres blant jordbærprodusenter som er aktive og blant jordbærprodusenter som har nylig avviklet produksjonen. Et enkelt spørreskjema ble utarbeidet, og i tillegg ble det utført telefonsamtaler med noen av produsentene.

Figur 3 viser at Telemark har gått ned til 13 jordbærprodusenter i 2012. Spørreskjema ble sendt til totalt 18 produsenter, de 13 som er aktive per dags dato og 5 (tilfeldige valgt) som nylig (2010-11) avviklet produksjonen. Antall svar som ble mottatt og dermed deltar i denne undersøkelsen er 11, dette er en 61 % av deltakelse. Dette fordeles som følger: Ca. 54 % av svarene er fra produsenter som er aktive og ca. 44 % av svarene kommer fra produsenter som har avviklet produksjonen. Det ble brukt både kvantitative og kvalitative spørsmål. I tillegg ble det brukt noen kontrollspørsmål for å sikre tolkingen av svarene.

Kvantitative resultater

Tabell 2 viser resultater etter spørsmålet nr.1 ("Er du dyrker av jordbær nå?"). I tillegg gis det oversikt over siste produksjonsår og delvis informasjon om antall daa. Ikke alle produsenter svarte på det siste. Av dagens aktive produsenter (13 stk i 2012) kommer 3 stk til å avvikle produksjon i 2012 pga pensjonsalder (grå felt i tabellen). Dette vil da bety en nedgang i antall produsenter på 23 %, forutsatt at ingen ny produsent starter opp. Tabell 2 viser at dårlig lønnsomhet i drifta, ofte assosiert til dårlig avling, har vært en viktig faktor for avvikling av produksjonen de siste årene.

Tabell 2 – Antall dyrkere, areal og siste produksjonsår i følge deltakerne i undersøkelsen.

Er du dyrker av jordbær nå?						
	JA	Nei	daa (antall)	Siste Produksjonsår	Kommentar	
Svar		1		2011	Overgang til andre næring/arbeid	
	1			2012	Pensjonsalder	
	1		4	2012	Pensjonsalder	
	1		13			
	1		35			
		1			2011	Dårlig lønnsomhet, dårlig avling (klimatiske forhold)
		1			2009-10	For mye arbeid for lite areal
	1				2012	Pensjonsalder
	1		50			
		1	50-100		2010	Dårlig lønnsomhet
	1		2			
%	64	36				

Tabell 3 viser at bare 28 % av produsenter vil være i produksjon i de nærmeste 10 årene. 14 % av produsentene tror at neste generasjon vil drive med jordbærproduksjon. I tillegg mener 14 % av produsentene at produksjon vil bli avvirket innen ti år. Tabell 4 samler svarene i forbindelse med spørsmålene om bruken av rådgivning i jordbærproduksjonen og graden av tilfredshet hos produsentene. Meste parten (64 %) av produsenter som har deltatt i denne undersøkelsen har benyttet seg av rådgivningen. Produsentene er fornøyd med rådgivningen selv om bruken av den ikke resulterte i konkrete satsingsplaner. Dette pga høy investeringskostnader og usikkerhet i lønnsomheten på sikt (nær pensjonsalder). Bare en produsent (14 %) svarte at arealøkning hos han var det resultat av rådgivningen. Ellers består rådgivningen hovedsakelig i 3-4 oppfølgingsbesøk i sesongen (vår og høst). Fortsatt er det en betydelig andel produsenter som ikke benytter seg av rådgivningen.

Tabell 3 – Samle svar fra produsentene som er aktive (7 stk i følge tabell 2) om framtidspanene.

6. Hvordan er framtidspanene dine for jordbærproduksjonen i tida som kommer?						
	Planlegger å utvikle snarlig (<3 år)	Planlegger å utvikle på litt sikt (<10år)	Er akkurat nå usikker på om det blir videre drift eller avvikling.	Vil etter planen fortsetter med jordbærproduksjon de neste 10 åra	Har stor tro på at det vil være jordbærproduksjon på gården også for neste generasjon som driver	Svarer ikke
Antall produsenter av 7		1		2	1	3*
%		14		28	14	43

* 3 produsenter som skal gi seg pga alder.

Tabell 4 – Bruken av rådgivning i produksjonen

Spørsmål angående:	Svar (antall)		
	Ja Antall (%)	Nei Antall (%)	Svarer ikke antall (%)
2. Deltakelse i prosjekt om jordbærproduksjon i de siste årene?	7 (64)	3 (27)	1 (9)
4. Resulterte rådgivningen i konkrete satsingsplaner?*	1 (14)	6 (86)	
Spørsmål angående:	På en svært god måte / I en viss grad Antall (%)	I liten grad/ Overhode ikke Antall (%)	Svarer ikke Antall (%)
3. Dekket rådgivningen behovet ditt i den fasen du var/er i?	7* (64)	0	4 (36)

* Bare 7 stk bruker rådgivningen

Tabell 5 – Tid fra plukking til avkjøling av jordbærene

Tid fra plukking til avkjøling av jordbærene					
	Umiddelbart	maks 1 time	2-3 timer	4 timer	Ikke oversikt/ svarer ikke
Antall produsenter	1	2	1	1	6

Undersøkelsen kartlegger også hvor lang tid det går fra jordbærene plukkes til de avkjøles. Dette har stor betydning for holdbarhet og kvalitet av jordbærene. Resultatene presenteres i tabell 5. Bare 1 av 5 produsenter har fokus på umiddelbar avkjøling av jordbærene etter plukking. Rundt 40 % av produsentene (2 av 5) bruker opp til 1 time og 40 % av produsentene bruker mellom to

og fire timer fra plukking til avkjøling av bærene. Over halvparten av produsenter svarer ikke på spørsmålet eller har lite oversikt over tiden det går for jordbærene fra plukking til avkjøling.

Tabell 6 gir informasjon om hvor mye oversikt produsentene har over det som skjer internasjonalt. 36 % av produsenter har noe (tilstrekkelig) oversikt over det som skjer internasjonalt innen jordbærproduksjon. Halv parten av de mener at det er vanskelig å føre det til lokale forhold, mens 63 % av produsentene ikke svarer på spørsmål eller mangler oversikt over internasjonal måte å produsere jordbær på.

Tabell 6 – Hvor mye av det som skjer internasjonalt innen jordbærproduksjon benytter produsentene seg av?

10. Hvor mye av det som skjer internasjonalt innen jordbærproduksjon benytter du deg av? (flere kryss er aktuelt)		
	Antall	%
Ingen oversikt	4 (av 11)	36
Har (noe) tilstrekkelig oversikt	4 (av 11)	36
Vanskelig å føre til nasjonale / lokale forhold	2 (av 4)	50
Kunne ha nytte av det som skjer internasjonalt	0	0
Ikke svar	3 (av 11)	27

Spørsmålene nr. 12 og 13 i spørreskjemaet relateres til markedet og markedsforhold. Fra svarene produsentene gir leser vi at 55 % av produsenter mener at det beste fortjeneste kommer fra direkte omsetning. To av tre produsenter benytter seg av både direkte levering til butikkene i tillegg til direkte salg på torget. Bare 1 produsenten (med relativ stor produksjons) svarer å ha et ryddig forhold til grossistene. 27 % produsenter svarer ikke på spørsmålet.

Undersøkelse belyser også at 9 % av produsentene klarer ikke å identifisere dagens utfordringer for jordbæromsetning. Andre 9 % mener at det er ingen utfordring i omsetningen. For 27 % av produsentene ligger hovedutfordringer i lønnsomhet når butikkene bruker jordbærene som "lokkemat" og presser ned produsentpris. Over halv parten av produsentene (54 %) svarer ikke på dette spørsmål. Det er kanskje interessant å avdekke at bare 18 % av produsenter kan fortelle en historie om positive opplevelser om sine jordbær. Historien er ofte assosiert med kvalitet og smak (kundene er fornøyd og kommer tilbake). Også 18 % av produsentene svarer å ikke ha en positiv historie om sine jordbær, mens over 63 % av produsentene svarer ikke på dette spørsmål. Det kartlegges også at bare 18 % av produsenter følger behov for kursing inne marketing og markedsføring av jordbær. Når det gjelder behov for samarbeid svarer 55 % av produsenter at de kunne tenke seg samarbeid med andre produsenter om drift og markedet.

Kvalitative resultater

Kvalitative resultater kan være litt vanskeligere å tolke, men allikevel kan de gi et generelt inntrykk av hva produsentene selv oppfatter av situasjonen. Tabeller 7 og 8 gir en generell oversikt over hvilke grunner produsentene gir for den negative utvikling av jordbærproduksjon i fylket. Tabell 7 kartlegger grunnene produsenter gir etter å slutte produksjonen og grunnene produsenter gir for å fortsette med jordbærproduksjonen. Dette tolkes som svake og sterke sider i produksjonen. Tabell 8 prøve å liste opp noen av de viktigste flaskehalser jordbærproduksjon i Telemark er utsatt for, samt noen av behov næringen har, i følge produsentene

Tabell 7 – Grunner for å avslutter og for å fortsette med jordbærproduksjon.

Produsentene vil slutte produksjon fordi (fra spørsmål nr. 7):	Produsentene vil forsetter produksjon fordi (fra spørsmål nr. 8):
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nær pensjonsalder og usikkerhet om neste generasjon vil overta produksjonen ➤ Arbeidskrevende produksjon. Vanskelig å ordne ferie og fritid ➤ Vanskelig byråkrati i forbindelse med sesongarbeidere. ➤ Stor investeringskostnader i produksjonssystemet. ➤ Annet arbeidet ved siden av. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Trives godt ➤ Neste generasjon er interessert i å drive ➤ Har ordnet ferie og fritid ➤ Produksjonssystemet er forsvarlig. ➤ Økonomi i produksjon er tilfredsstillende
Svake sider	Sterke sider

Tabell 8 – Resultat fra spørreundersøkelse om flaskehals for jordbærproduksjon i Telemark

Viktigste flaskehals	
Dårlig økonomi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Høy avskrivninger pga krav til fornyelse av feltet for å opprettholde kvaliteten ➤ Dyrt å investere i nytt dyrkingssystemet (planter, dekkematerialer, tunell, ...) ➤ Dyrt å investere i sprøyteutstyr og mekanisering. ➤ Stabilisering av prisene – prispress fra grossisteleddet (jordbær som ”lökkemat”) og grossistene som motspillere (lav oppgjørpris) gir lite forutsigbar lønnsomhet ➤ Usikkerhet i langsiktig økonomi – stor innsats og for lite utbytte. ➤ Store plukkekostnader i forhold til salgspris
Ytre rammebetingelser for produksjonen	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tilgang på sesonghjelp (plukkere) ➤ Byråkrati rundt arbeidskraft: krav til dokumentasjon, ansettelse, innkvartering, osv. ➤ Utvikling mot mindre effektive og mer miljøvennlige plantevernmidler, samtidig som miljøavgifter på plantevernmidler øker (dyrere produksjonsinput) ➤ Mangel på spesifikke og selektive plantevernmidler (spesielt mangel på ugrasmidler) ➤ Strengere tolking og tilpasning av EU/EØS regelverk (plantevernmidler) for Norge gjør at utenlandske jordbær får et ”gratis” konkurransefortrinn i det norske markedet. Utenlandske jordbær (fra Belgia og Nederland) behandles med plantevernmidler som ikke er godkjent i Norge.
Utfordringer med generasjonsskifte	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pensjonsalder. Manglende rekruttering. De unge har ofte jobb utenom bruket og ønsker gjerne sommerferie ➤ Høy tempo – mye å gjøre – prioriteringer ➤ Tilgang på mer og egne arealer ➤ Spredt produksjon gjør vanskelig samarbeid
Fagkompetanse	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Effektivisering av drifta. ➤ Behov for nye/fornyelse av produksjonssystemer (betydningsfull rådgivning) ➤ Ugras, skadedyr og sykdommer ➤ Behov for nye sorter (bedre holdbarhet)
Samarbeid	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Behov for samdrifter (jord, drift, omsetning, osv...) ➤ Felles mottaker (samarbeid) ➤ Kunnskap og samdrift
Psykologiske faktorer	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Høyt tempo - høy press – usikker forutsigbarhet i økonomien ➤ Press på ulovelig bruk av innsatsfaktorer (plantevernmidler) når det mangles alternative tiltak mot skadegjørere

Andre kommentarer fra produsenter kartlegger følgende status angående behov for et løft i jordbærnæringen i framtiden:

- Behov for å styrke utdanning av nye hagebrukere/agronomer. Ungdommene må informeres om mulighetene som ligger i bærproduksjon.
 - Hjelp og tilrettelegging for at yngre produsenter kommer i gang.
 - Behov for å tilrettelegge slik at egnet arealer for jordbærproduksjon blir tilgjengelige.
 - Behov for en profesjonalisering innen både produsenter og produksjonen
 - Behov for samarbeid mellom produsenter, både om drift, markedet og effektivisering av produksjonen. Behov for samdrift. Behov for å formidle fordeler ved å samarbeide.
 - Behov for tiltak som bidrar til å komme seg ut fra den ”prisstagnasjon” jordbær har kommet inn. Behov for å jobbe med produktinnovasjon, foredling, osv.
 - Bedre og sikrere tiltak mot ugras.
 - Behov for politisk forståelse og behov for stimulerende tiltak. Noen produsenter mener at myndighetene har vært fraværende når det gjelder stimulerende tiltak for jordbærproduksjonen.
-

Drøfting av resultater

Undersøkelsen viser en tilfredsstillende deltakelse på 61 % (54 % av svarene er fra produsenter som er aktive og 44 % av svarene kommer fra produsentene som har avviklet produksjonen). Selv om noen av spørsmålene kunne ha blitt framstilt på en tydeligere måte, er resultatene reelle og svarene samstemte. Undersøkelsen kartlegger det produsentene mener er de viktigste årsaker for den negative utviklingen av jordbærproduksjonen i fylket.

Undersøkelsen viser også trenden på at det blir færre produsenter med større produksjoner. Selv om utviklingstrenden stemmer med det som skjer nasjonalt (Sørensen og Hoel, 2011), er utviklingen for Telemark negativt både i antall dyrkere og dyrkingsarealer (figuren 2). Det er begrenset hva Fylkesmannen i Telemark kan gjøre for å påvirke faktorer som rangeres også på nasjonalt nivå, men når det gjelder faktorer på regionalt nivå er kanskje behov for at landbruksforvaltning og produsenter finner et dialogforum for å kartlegge motivasjon og realistiske mål som kan løfte næringen.

Jordbærprodusenter i Telemark understreker flere faktorer som viktig årsaker for den negative utviklingen av jordbærproduksjonen (tabell 8):

1) **Dårlig økonomi**, ofte knyttet til utgifter til inputs- og plukkekostnader, tilgang på sesongarbeidere, stabilitet i prisutvikling og dårlig avling. Disse faktorene stemmer også med utfordringene jordbærproduksjonen har på nasjonalt nivå. Andre faktorer som også kartlegges i andre distrikter er enkelte rammebetingelser og politiske bestemmelser, bl.a. plantevernpolitikk og krav angående vilkårene for sesongarbeidere. Til og med forskning og utviklingen av nye sorter er faktorer som påvirker jordbærproduksjon på nasjonalt nivå.

Når det gjelder **pris utvikling (pris stagnasjon)** er noe som næringen selv må analysere og studere slik at lønnsomheten kan bli påvirket. Lite har skjedd på jordbær i Telemark når det gjelder innovasjon, produkt-, og emballasjeutvikling. Her har næringen et stort arbeid å gjøre. For Fylkesmannen i Telemark er et mål å skape en robust og lønnsom landbruksnæring gjennom å skape verdi og næringsutvikling i fylket.

Når det gjelder **dårlig kvalitet** jordbærene har hatt det siste årene, kartlegges flere faktorer som årsak. De klimatiske forholdene de siste årene (temperaturen og regnfulle somrer og høst) har påvirket kvaliteten negativt. Været lar seg ikke å styre, men det er mulig å tilpasse produksjonen til nye produksjonssystemer som gjør at avlingen blir mindre utsatt. Investering i anlegg slik at høstkampanje utvides utenom den tradisjonelle hovedsesongen bør kunne gi sikrere avlinger og bidra til en bedre lønnsomhet i produksjonen. Tilgang på riktig fagkompetanse og rådgivning kan være avgjørende. Andre faktorer som håndtering av jordbær etter innhøstingen (postharvesting) kan være avgjørende for jordbærkvalitet og holdbarhet. Undersøkelse kartlegger at alt for mange produsenter ikke prioriterer umiddelbar avkjøling av jordbærene (modnet jordbær) rett etter høsting. Man kan faktisk miste 80 % av avlingen hvis jordbærene (modnet) står 8 timer i romtemperatur (butikk) uten kjøling. Ferdig høstet modnet jordbær har en begrenset holdbarhet. Litteraturen beskriver at etter høsting må jordbærene avkjøles umiddelbart ned til en temperatur mellom 0 og 2 °C⁹, slik at kvalitet (holdbarhet) ikke går tapt. Det ser ut til at lite har blitt studert i vår region om hvor mye dette kan påvirke jordbærkvaliteten og økonomien i jordbærproduksjonen. Også under omsetningen bør jordbærene avkjøles. Dette kan være avgjørende for å unngå økonomisk tap i omsetningsleddet. Noe som kan ha betydning i prisutvikling (prisstagnasjon) produsentene opplever.

2) Utfordringer knyttet til **generasjonsskifte** er ikke eksklusive for Telemark, men vi må se dette innenfor egne regionale grenser. Det kartlegges behov for å styrke kompetanse innenfor hagebruk, samt behov for å formidle unge agronomer verdien av hagebruksvekster (verdien i samfunnet og som en mulig lønnsom næring). Det er nødvendig å lære mer om både dekningsbidraget og nye produksjonssystemer. Motivasjon, kunnskap og samarbeid kan være nøkkelord for en videre løft av næringen.

3) Det er behov for å øke **effektivisering i drifta** og for en større profesjonalisering av sektoren. Undersøkelsen viser også flere utfordringer på gårdsnivå. Utfordringer knyttet til kvalitet, avlingsnivå, fornyelse av feltet, ugrasutfordringer, plantevernstrategi, dyrkingssystem, driftsplanlegging, markedet, arbeidsmengde og prioritering, kan bare løses på gårds- eller produsentnivå. Her kan det være avgjørende å få tilgang på riktig **agronomisk kunnskap og alternative løsningen** som forenkler produsentens hverdag. I forbindelse med dette kartlegges det at produsentene har behov for **samarbeid** både når det gjelder drift, produktutvikling og salg. Å styrke produsentmiljøer ved å stimulere både økt kompetansetilbud for produsenter og tiltak for samarbeid mellom produsentene er innenfor strategier Fylkesmannen i Telemark har for næringsutvikling i landbruket. Også gjennom midler til kompetanse og rekruttering skal andre regionale organisasjoner være tilgjengelig for å skape både verdi og utvikling i fylket.

Hovedmarkedet for jordbærene fra Telemark er fersk omsetning. Når det gjelder jordbær til industri er dette lite utnyttet av produsentene. Dette kanskje pga at prisdifferanse mellom toppkvalitet (fersk konsum) og bunnkvalitet (syltebær) har aldri vært stor nok. Både utvikling av **kvalitetsbasert jordbærproduksjon og foredling** bør kunne bidra til å styrke jordbærnæringen. Det er behov for at produsentene og næringsaktører jobber aktiv og målbevisst både for effektivisering av kvalitetsproduksjon, avdekke forbedringsmuligheter og etablere samarbeid for omsetning og salg. Dette i tillegg til arbeid for utvikling, foredling og profilering av jordbær fra Telemark.

⁹ <http://www.angelfire.com/ia2/ingenieriaagricola/fresa.htm>

Undersøkelsen kartlegger noen kritiske påstander produsentmiljøet har angående rollen og ansvaret landbruksforvaltningen har for jordbærproduksjon i Telemark. Jordbær er faktisk et produkt som er etterlyst i markedet og **en veldrevet produksjon har forsvarlig økonomi**. Vedlegg 3 viser forskjellige beregninger om dekningsbidrag i produksjonen. Undersøkelsen avdekker ikke produsentenes rolle og ansvar i utvikling av næringen. Undersøkelsen avdekker at ikke mange produsenter er stolte av sin produkt (bare ca. 18 % kan fortelle positive historier om jordbærene sine). Det er behov for tiltak rettet mot økt motivasjon hos produsenter og fremtidige produsenter.

Undersøkelse avdekker også at ikke mer en ca. 18 % av produsentene mener at de har behov for kursing innen markedet og markedsforståelser. Det er også et interessant resultat at en god del produsenter ikke klarer å kartlegge utfordringer jordbærproduksjon står over for. Noe som kan understreke nettopp behovet produsentene har for heving av kompetanse. Både kompetanse innen agronomi, bedriftsledelse og produksjonsøkonomi er nødvendig for at produsentene kan ta riktige beslutninger i drifta.

Konklusjon

Forbrukerne etterspør lokalproduserte jordbær i sesongen. Undersøkelsen bekrefter at det ikke er tilgang på markedet som er utfordringen. Utfordringer relateres hovedsakelig til produksjonen (drifta), kvalitet, samarbeid, omsetningssystem og pris, i tillegg til rekruttering.

Det avdekkes behov for fornyelse av agronomisk kunnskap og profesjonalisering av drifta. Det er kjent også fra internasjonale forhold at jordbæromsetning skal ha rom både for direkte omsetning og omsetning gjennom butikkene. Også når det gjelder tilgang og vedlikehold av markedet og markedskanaler kartlegges behov for profesjonalisering. Riktig håndtering av bærene etter plukking (postharvesting) og samarbeid mellom de forskjellige aktørene kan være avgjørende for lønnsomhet i næringen. Produsentene etterlyser mer samarbeid og det nevnes samarbeid for både produksjon og omsetning av jordbær. Samdrift og samarbeid om fellesmottaker kan være mulige veier å gå for å snu den negative utviklingen i produksjonen. Også samarbeid om jordtilgang er etterlyst av produsentene. Det kan innhentes erfaring fra andre produksjoner og det kan studeres ulike samarbeidsformer som kan styrke jordbærproduksjon.

Når det gjelder rekruttering er det viktig at de nye generasjoner får tilgang til riktige fagkompetanser (hagebruksutdanning). Kunnskap innen agronomi og postharvesting, bedriftsledelse, produksjonsøkonomi og markedet er viktig for å kunne utvikle en robust og lønnsom næring. Produsentene opplever byråkratiet, ofte i forbindelse med sesongarbeidere, som belastende og ikke tilpasset produksjonen. For flere produsenter har dette vært en faktor til som har påvirket avgjørelsen om å avslutte produksjonen.

Forslag til tiltak (eksempler).

I tabell 9 rangeres noen eksempler på tiltak som produsentene kan vurdere, i samarbeid med offentlige og private organisasjoner, og som kan hjelpe i å snu den negative utvikling i jordbærproduksjonen i Telemark.

Tabell 9 – Faktorer som påvirker jordbærproduksjon og noen eksempler på tiltak som kan hjelpe til å bremse (eller snu) den eksisterende negative utviklingstrenden i Telemark.

Faktorer som påvirker jordbærproduksjon	Noen mulig tiltak	Noen eksempler		
Dårlig økonomi	Økende pris på innsatsfaktorer	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Drifteffektivisering ➤ Avdekke forbedrings-områder i drifta ➤ Arbeid målbevist m/avling-kvalitet 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Felles innkjøp og driftsamarbeid ➤ Driftanalyse ➤ Alternative til ugrasmidler – dekkematerial ➤ Øke kompetanse i bedriftskjennskap (ledelse, drift og produksjonsøkonomi) ➤ Øke kompetanse i agronomi og ”postharvesting” 	
	Plukkekostnader	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Øke effektivisering ➤ Salg på rot * 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Alternative produksjonsmodeller ➤ Til interesserte og organiserte arbeidslaget 	
	Pris stabilitet	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Samarbeid for salg og omsetning 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prissystemet, produktutvikling, emballasje, innovasjon, ... ➤ Felles motakket 	
	Lav avling, dårlig kvalitet	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Øke avling utenom den tradisjonelle høstesesong ➤ Bedre holdbarhet og kvalitet 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Alternative produksjonssystemer (makro- og mikrotunell, drivhus, osv), kanskje i felleskap (samdrift) ➤ Alternative produksjonssystem ➤ Forbedring i ”postharvesting” ➤ Felles kjøleanlegg ➤ Riktig tiltak på riktig tidspunkt 	
Mangel på rekruttering	Hagebruksutdannelse	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utvikling av utdanningstilbud (Søve vgs) ➤ Stipendiat og utvekslingstilbud ➤ Fadderordning 		
	Informasjon og formidling om økonomi i produksjon (dekningsbidrag)		Møteserie i samarbeid med aktuelle aktører (FMLA, NLR, Bondelaget, osv...)	
	Informasjon og formidling om verdi av produksjon for både helse og samfunnet			
Samarbeid	Profilering av produkter – å gjøre jordbær til en trend	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fagdag / tekniske dag ➤ Festival – fokus ungdom ➤ Foredling av produkter 		
	Drift og omsetning	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Og ev. produksjon av <i>merchandise</i> (i samarbeid med andre aktører/industrier)? ➤ Møteserier (formidling) på skolene 		
Samarbeid	Arbeidskrevende produksjon	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tilgang på egnet areal, vilkår for leivtaler ➤ Selskapsform ➤ Kapital til investering ➤ Salg og markedskanaler ➤ Produktutvikling og foredling ➤ Samarbeid om driftinntekter og fordeling av overskudd 		
		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Felles innkjøp ➤ Tilgang på utstyr ➤ Organisering av arbeid og Prioritering av tiltak ➤ Felles kjøleanlegg 		
		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Industri-bær 	Konserve-, syltetøy-, bakke-, fryseindustri, osv...	
	Kompetanse	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Generelt agronomi på produsentnivå ➤ Bedriftsledelse på produsentnivå, produksjonsøkonomi ➤ Marked og marketing ➤ Produktutvikling og foredling 		

*Salg av avlingen før bæring eller før modning.

Bildegalleri – forslag på tiltak

Bilde 1

Bilde 2

Bilde 1, 2 og 3 – Tradisjonelt produksjonssystem for jordbær: dyrking i senger, nesten flatland (1), eller senger med dobbel drill (1b). Systemet er veldig arbeidskrevende ved innhøsting. Mek at høstestillingen hos plukkerne er vanskelig (1c) og plukkingseffektivitet kan bli redusert.

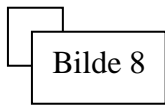
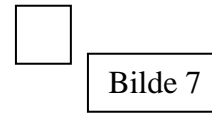
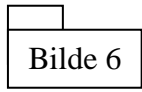
Bilde 3

Bilde 5

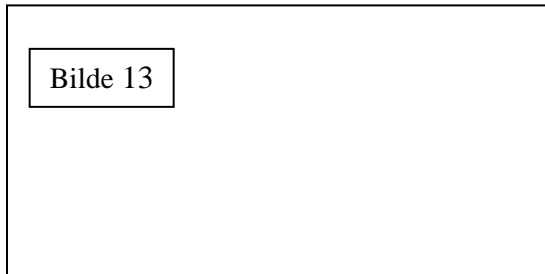
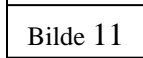
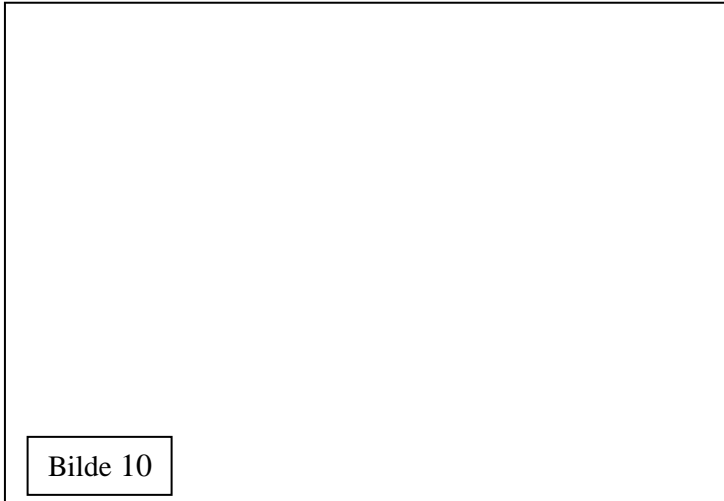
Bilde 4

Bilde 4 og 5 – Dyrkingssystem: jordbær i mikrotunell (foran i bilde 4) og makrotunell (bak i bilde 4 og bilde 5). Jordbærene beskyttes mot ustabil vær og produksjonssesongen utvides. Både tidlighet og seint produksjon kan oppnås med slike produksjonssystemer.

Bilde 6, 7 og 8 viser produksjonssystemet med høy drill i makrotunell. Merk at jordbærene henger vekk fra fuktighet. Systemet har fordeler både i kampen mot ugrass men også med tanke på kvalitet og holdbarhet av bærene. Høsteoperasjoner blir mer effektive.

Bilde 9 – dyrking av jordbær på jorddekke er en effektiv metode for å hindre ugras og for at jordbærene høle seg vek fra fuktigheten. Noe som vil påvirke kvalitet i positiv retning.

Bilde 10, 11, 12 og 13– Dyrking av jordbær i høyde (tunnell produksjon) er noe av det mest moderne produksjonssystemet på verdens bases. Systemet har begynt å fungere i Norge og det finnes en del norske forsknings og -erfaringsresultater på dette. Systemet egner seg for å jobbe med jordbær utenfor sesongen. Ugrass er ingen problem i dette type system og plukkearbeid gjennomføres effektivt med stående arbeidsstilling (bilde 11). Dyrkingssystemet egner seg for vannkultur (bilder 12 og 13).

Bilde 14 – *Velkommen til Jordbærland*. Profilering av jordbar i Belgia.

Feilskilde

Selv om svarprosent var forsvarlig, ikke alle produsenter svarte, dette kan påvirke tolkingen av svarene og konklusjonen.

Ingen spørsmål var relatert til lokalisering av produksjonssted i forbindelse med markedet. Dette kan bidra til å feiltolke utfordringer hos hver produsent under samme forhold.

Selv om svarene er lite sprikende og resultatene anses som representative, kunne spørsmålene ha vært mer konkrete. Dette kunne ha hjulpet produsenter å konkretisere svarene enda mer.

Videre arbeid

- Formidling av resultatene til produsentene, rådgivingstjeneste og andre relevante aktører
- Presentere løsninger og få produsenter til å starte en refleksjon og dialog hvor de virkelige utfordringer og behov drøftes
- Motivere og stimulere produsenter og andre instanser i å tenke utviklingsprosjekter som kan løse noen av utfordringer i næringen. Både agronomi, organiserings- og omsetningsområde har forbedringspotensial. Blant annet kartlegging av samarbeidsområder og måte å samarbeide på som best kan egnes for jordbærprodusentene.
- Formidling av verdier for helse og samfunnet, samt dekningsbidrag og mulige løsninger til potensielle nye gartnere (ungdommer) for å stimulere til rekruttering av nye generasjoner.

17.12.2012

fjg